

Семіётыка будаўнічай абраднасці беларусаў Віцебскай губерні

Нароўская А.М.

Установа адукацыі «Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт культуры і мастацтваў», Мінск

Прастора, у якой жыве чалавек, характарызуецца пэўнай семантычнай дыскрэтнасцю, розныя часткі прасторы маюць розныя характарыстыкі: станоўчыя і адмоўныя. І таму выбар месца для будаўніцтва жылля быў накіраваны на выяўленне сапраўднай інфармацыі аб той ці іншай частцы прасторы. Вялікае значэнне надавалася выбару будаўнічага матэрыялу і рытуалу будаўніцтва, асваенню пабудаванага жылля. У артыкуле Дом разглядаецца як інварыянтная ўніверсальная схема жылля, адлюстраваная ў будаўнічай абраднасці. Жыллё даследуецца ў кантэксце міфалагічнай карціны Свету, вызначаюцца прынцыпы асваення чалавекам прасторы, пераўтварэння «прыроднага» ў «культурнае», «неасвоенага» ў «асвоенае». Разглядаецца стратэгія выбару месца для будаўніцтва жылля, прасочваюцца сімвалічныя сродкі, пры дапамозе якіх устанаўліваюцца асноўныя параметры арганізаванай прасторы (маркіраванне кутаў, цэнтра і вызначэнне асноўных прыкмет «унутранае/вонкавае», «цэнтр/перыферыя»).

Ключавыя словы: культура, культурны сімвал, семіётыка, семантыка, міфалогія, абрад, будаўніцтва жылля.

(Искусство и культура. – 2022. – № 4(48). – С. 65–69)

Semiotics of Dwelling Construction Rites of Belarusians in Vitebsk Region

Narouskaya A.M.

Education Establishment “Belarus State University of Culture and Arts”, Minsk

The space in which a person lives is characterized by a certain semantic discreteness; different parts of the space have different characteristics: positive and negative. That is why the choice of a place for housing construction was aimed at identifying reliable information about a particular part of the space. Great importance was attached to the choice of construction material and building ritual, to settling in the new home. In the article, the author considers the House as an invariant universal scheme of housing, reflected in the construction ritual. The dwelling is studied in the context of the mythological picture of the world, the principles of human development of space, the transformation of “natural” into “cultural”, “undeveloped” into “developed” are revealed. The strategy of choosing a place for building a dwelling is considered, symbolic means are identified, with the help of which the main parameters of organized space are established (marking the corners, the center and establishing the main parameters “internal/external”, “center/periphery”).

Key words: culture, cultural symbol, semiotics, semantics, mythology, rite, dwelling construction.

(Art and Cultur. – 2022. – № 4(48). – P. 65–69)

Актуальнасць артыкула абумоўлена тым, што на сённяшні дзень адсутнічаюць даследаванні па знакавай характарыстыцы будаўнічай абраднасці і стратэгіі выбару месца для будучага жылля. Асобнага даследавання патрабуюць вывучэнне рытуальных вымярэнняў асноўных параметраў арганізаванай прасторы, ахвярапрынашэнні пры будаўніцтве і асваенне пабудаванага жылля.

Адным з аб'ектаў даследавання з'яўляецца абрад, паколькі ў традыцыйнай культуры менавіта абрады служылі асноўным сродкам перадачы традыцыйных схем асваення прасторы ў час будаўніцтва жылля. Будаўнічы абрад можна разглядаць як адзін

з ключавых, што абумоўлена выключнай роллю жылля ў сістэме ўспрымання свету. Найбольш цікавымі з'яўляюцца тэарэтычныя распрацоўкі даследчыкаў А.К. Байбурына [1], Ю.М. Лотмана [2], У.М. Тапарова [3] і інш.

Праблема асваення прасторы – гэта ў першую чаргу праблема семіятычнага характару. Дом найбольш адэкватна апісваецца пры дапамозе такіх катэгорый, як «сваё», «блізкае», «тое, што належыць чалавеку і звязана з паняццем лёсу», «галоўнае» (сакральнае), «звязанае з агнём» (ачагом) і г.д.

Як паказаў аналіз літаратурных крыніц, найбольшая колькасць матэрыялаў па будаўнічай абраднасці выяўлена ў Віцебскай губерні.

Адрас для карэспандэнцыі: e-mail: anarovskaya@gmail.com – Нароўская А.М.

Пры напісанні артыкула выкарыстоўваліся матэрыялы М.Я. Нікіфароўскага [4], А.Е. Багдановіча [5], П.В. Шэйна [6], а таксама этнаграфічных экспедыцый.

Мэта даследавання – выявіць прынцыпы асваення прасторы ў будаўнічай абраднасці; пераўтварыць «прыроднае» ў «культурнае»; адлюстраваць значнасць рытуалу будаўніцтва, што абумоўлена выключна важнай роляй жылля ў сістэме ўспрымання свету.

Будаўнічая абраднасць беларусаў. Выбар месца для будаўніцтва жылля. Жыллё – адзін з сімвалаў культуры, з якім суадносяцца важнейшыя характарыстыкі жыцця чалавека; уяўленні аб прасторы і часе, асаблівасці вераванняў. Высокі семіятычны статус жылля накладвае адбітак на ўсю звязаную з будаўніцтвам абраднасць, што праяўлялася ў складаных рытуалах.

Выбар месца для будаўніцтва жылля меў трохступенчаты характар. На першым этапе выбіраліся месцы, найбольш прыдатныя з практычных меркаванняў. Другі этап звязаны з агульным дзяленнем прасторы на шчаслівае і нешчаслівае месца. І таму выбар месца для будаўніцтва жылля быў накіраваны на выяўленне сапраўднай інфармацыі аб тэрыторыі, на якой планавалася будаўніцтва жылля (іл. 1).

Найбольш небяспечным лічылася месца, дзе раней праходзіла дарога. Семантычнае значэнне дарогі ў традыцыйных уяўленнях добра вядома. Тлумачыцца гэта тым, што дарога з’ядноўвае свой свет і чужы, а на ўзроўні рытуальна-міфалагічных значэнняў з’яўляецца пачаткам ці працягам свету мёртвых. Таму парушэнне забароны будаваць дом на месцы, дзе была дарога, па ўяўленнях беларусаў, вядзе за сабой смерць яго жыхароў.

Другім адмоўным месцам лічылася лазня. Такія асаблівасці лазні, як перыферыйнае размяшчэнне, блізкасць да неасвоенай тэрыторыі побач з вадой, абумовілі фарміраванне ўяўленняў аб лазні як аб нячыстым месцы.

Пры вызначэнні месца для будаўніцтва жылля браліся ў разлік і падзеі, зарэгістраваныя калектыўнай памяццю як адмоўныя. Па звестках М.Я. Нікіфароўскага, беларусы Віцебскай губерні выкарыстоўвалі шэраг перасцярог: «Не раілася будаваць жыллё там, дзе былі знойдзены чалавечыя косткі» [7, с. 134]. Лічылася таксама небяспечным месца, дзе воўк ці мядзведзь «аблажыў і зарэзаў буйную стачыніну»; дзе чалавек парэзаў руку або нагу да крыві тапаром, нажом або касой; дзе перакуліўся воз ці зламалася аглобля. Непажадана было будаваць жыллё і на месцы «хаты, спаленай перунамі ці пакінутай у выніку хвароб».

Перавага аддавалася раней абжытым, выпрабаваным мясцінам, дзе ўжо калісьці стаяла хата, у якой мірна і бестурботна працякала жыццё яе гаспадароў. Так, М.Я. Нікіфароўскі адзначае, што «одно из благожеланий белоруса... “родица и померець у сваёй хатцы”». Адпаведна шчаслівым месцам было тое, калі хатка стаяла альбо будавалася на «дзядывішчыні» ці «бацькывішчыні», і асабліва, калі яна знаходзілася на «сваёй вячынні» (на ўласнай зямлі) [8, с. 207].

Шчаслівым месцам лічылася і тое, на якое клалася свойская жывёла. У міфалагічных тэкстах гэтая жывёла разглядалася як сімвал хатняга дабрабыту. Такім чынам падкрэслівалася ідэя ўстойлівасці, якая мела вялікае значэнне для семантыкі жылля.

Беларускі народ данёс да XIX ст. магічную ідэаграму, закладзеную ў аснове дома як мадэлі Сусвету. Па звестках этнографа В. Багданова, беларусы ў сярэдзіне XIX ст. на месцы будучай сядзібы чарцілі квадрат, які не павінен быў перавышаць больш за 9 крокаў, яго дзялілі крыжападобнай фігурай на 4 часткі. Пасля гэтага гаспадар сям’і ішоў «ва ўсе чатыры бакі і прыносіў з чатырох палёў чатыры камяні, якія ўкладвалі ў цэнтры малых квадратаў» [9, с. 42–52]. У выніку на месцы будучай сядзібы з’яўлялася ідэаграма ўрадлівасці.

Такое планавае дзяленне квадрата крыжом заключала ў сабе касмічныя катэгорыі, якія выражаліся ў свядомасці чалавека прасторавымі і часавымі характарыстыкамі. Па звестках М.Я. Нікіфароўскага, у Віцебскай губерні існавала іншая мадэль: «калі аблюбавана месца для сядзібы на сваёй вячынні ці на чужынцы», то гаспадар збірае з чатырох розных палёў па адным нягладкім камені, нясе іх у шапцы на галаве ці «зыпазушшу» пры голым целе, кладзе на выбранае месца чатырохкутнікам, бакі якога не павінны быць больш чым за дзевяць крокаў, і «жызнаіць» месца і пакладзены камень. А калі ўваходзіць у сярэдзіну чатырохкутніка, кладзе шапку на зямлю і чытае «пацыру» з дабаўленнем просьбы да «дзядоў» дапамагчы ў будаўніцтве «аблюбаванай сядзібы».

Пры выбары месца для будаўніцтва жылля адбываецца маркіраванне вуглоў і адпаведна мяжы паміж домам і неасвоенай прасторай. Падобныя ідэаграмы, магчыма, з’яўляюцца фрагментам старажытнаіндыйскай касмічнай мадэлі Мандалы, якая тлумачыць пабудову Сусвету. Магічныя дыяграмы «Васту-Пуруша-Мандала» выкарыстоўваліся ў якасці эталонных схем для распрацоўкі як культавых, так і свецкіх будынкаў.

Такім чынам, выбар месца для будаўніцтва жылля быў заснаваны на прынцыпе

мадэлявання жыцця сям’і на канкрэтным месцы. Акаляючая чалавека прастора падзялялася па прыкметах: «станоўчае/адмоўнае», «шчаслівае/нешчаслівае».

Нарыхтоўка будаўнічага матэрыялу. Важнымі ў народным дойлідстве былі выбар і нарыхтоўка будаўнічага матэрыялу, які павінен быў адпавядаць не толькі ўтылітарна-практычным, але і сімвалічным рытуальным функцыям. Старажытны звычай раіў секчы лес на сыходзе зімы ці нават ранняй вясной, сімвалічна звязваючы гэта з абуджэннем жыцця. Па звестках М.Я. Нікіфароўскага, беларусы лічылі найбольш прыдатным часам нарыхтоўку лесу для будаўніцтва сакавік і красавік, таму што, па іх меркаванні, сок умацоўвае драўніну.

Пры выбары дрэва для будучага жылля дзейнічаў прынцып *забарона/дазвол*, пры гэтым сістэма забароны з’яўлялася вызначальнай. Забаранялася выкарыстоўваць у будаўніцтве дрэвы, паваленыя бурай, – вываратні: па павер’і, злыдні могуць пасяляцца і ў новую хату, і яна рана ці позна будзе разбурана стыхіяй.

Забаранялася пры будаўніцтве дома выкарыстоўваць і «свяшчэнныя дрэвы», якія раней раслі на могілках альбо на месцы, дзе стаяла царква, капліца. Свяшчэннымі лічыліся і дрэвы-адзіночкі – яны былі адзеленыя ад астатніх дрэў (іл. 2). Не знаходзілі прымянення пры будаўніцтве дрэвы, якія раслі ў свяшчэнных гаях. Не выкарыстоўвалі ў будаўніцтве старыя дрэвы, сваім доўгім векам яны атрымалі права на жыццё да старасці [5, с. 29–30] (іл. 3).

Існавала забарона і на вырубку «маладняка». Гэта забарона выклікана, хутчэй за ўсё, імкненнем зберагчы малады лес. Забарона ў адносінах да старых дрэў уваходзіць у кола ўяўленняў, звязаных з іерархіяй узросту ў рэлігійна-міфалагічнай тэме, дзе «старэйшы» і «сакральны» звычайна з’яўляюцца сінонімамі.

З гэтым колам уяўленняў звязана забарона вырубачь для будаўніцтва сухія дрэвы. Не дазвалялася таксама будаваць хаты і хлявы з сухастою. Сухое дрэва як антытэза жывому, зялёнаму вызначала і характар асацыятыўна-вобразнага мыслення і ва ўяўленнях чалавека звязвалася з хваробай і смерцю.

Такім чынам, антытэза *сухое дрэва/сырое/зялёнае дрэва* адыгрывала істотную ролю ва ўяўленнях рэлігійна-міфалагічнага характару. Сухому дрэву прыпісваліся якасці «мёртвага», якое «не мае жыццёвых сіл». Вынікам парушэння забароны нарыхтоўваць сухія дрэвы лічыліся так званыя «сухоты», ад якіх будуць пакутаваць жыльцы пабудаванага дома.

Не раілася выкарыстоўваць у будаўніцтве дрэвы з анамаліямі: урослы ў ствол камень,

сплеченыя разам дрэвы і г.д. М.Я. Нікіфароўскі пісаў, што існавала забарона выкарыстоўваць дрэвы з нарастам (гузам), таму што ў жыхароў будуць «кылдуны» (калтуны), дрэвы з «прыстоём» (бо як быццам бы гаспадарская дачка – дзяўчына народзіць пазашлюбнае дзіця).

Да спецыфічных трэба аднесці і ўяўленні аб так званых «буйных дрэвах», якім прыпісвалася разбуральная сіла. З «буйнымі» дрэвамі Д.К. Зяленін параўноўвае «стаяросавыя» дрэвы» (у беларусаў). «Стаяросавыя» ці «буйныя» дрэвы растуць на перакрываванні дарог і звязваюцца з месцам знаходжання нячыстай сілы (тут адбываюцца чарадзействы, замовы, хаваюць самагаўбаў і ставяць крыжы, часоўні для аховы). Як указваецца ў этнаграфічных крыніцах, тут чэрці качаюць яйкі, у свайку гуляюць.

Такім чынам, важнае значэнне для будаўніцтва жылля меў выбар дрэва. Пры гэтым улічваліся як якасці, так і сакральны сэнс будаўнічага матэрыялу. Ужо на гэтым, папярэднім этапе будаўніцтва закладваліся асноўныя параметры, якія вызначалі нармальнае функцыянаванне дома.

Сімволіка будаўнічай абраднасці. Будаўніцтва жылля пачыналася з вызначэння рытуальнага цэнтра. Звычайна такой кропкай была сярэдзіна будучага жылля ці покуць. Сюды ўстанаўлівалі маладое дрэўца або зроблены цесляром крыж, які стаяў да заканчэння будаўніцтва. Сувязь дрэўца (крыжа) з канцэпцыяй Сусветнага дрэва відавочная. Гэты сімвал надае міфалагічны сэнс не толькі будучай пабудове, але ж і самому працэсу будаўніцтва.

Па міфалагічных уяўленнях, найвышэйшай каштоўнасцю валодае тая кропка ў прасторы, дзе здзяйсняўся акт тварэння. Менавіта з ёй асацыіруецца сярэдзіна свету, менавіта тут знаходзіцца Сусветнае дрэва, якое з’яўляецца крыніцай жыцця. «Само Сусветнае дрэва... у пэўных кантэкстах становіцца мадэллю культуры ў цэлым... Яно аддзяляе свет касмічны ад свету хаатычнага ...». Дзякуючы гэтым якасцям дрэва шырока выкарыстоўваецца пры асваенні «чужой» прасторы.

Сімвал Сусветнага дрэва надаваў міфалагічны сэнс будучай пабудове; будаўніцтва хаты становіцца ў адзін шэраг з іншымі падзеямі касмагенезу, і дубліруе асноўную схему тварэння сусвету. Будаўніцтва, такім чынам, разглядалася міфалагічнай свядомасцю як працэс «уздзвіжання, вырастання і ў канчатковым выніку злучэння трох вертыкальных сфер, што асабліва актуальна ў сувязі з ідэяй Сусветнага дрэва».

Абрад хвьярапрынашэння звычайна быў звязаны з укладкай першага бярвяна. Гэтану

надавалася асаблівая ўвага. У літаратурных крыніцах адзначаецца: «Пакуль не пакладзены першы вянец, майстры не павінны прапуская ніякай стачаніны, асабліва не павінны “встрамляць” у бервяно тапор ці біць па ім абухом».

Звычайна ў першы дзень цесляры кладуць толькі адзін вянец, пасля чаго ідзе «закладачнае» частаванне, у час якога цесляры прыгаворваюць: «Гаспадарам добрае здароўе, а дому доўга стаяць, пакуль не згніе». Калі цесляры жадаюць гаспадарам будучага дома зла, то ў такім выпадку закладзіны першага вянца – найбольш спрыяльны момант. М.Я. Нікіфароўскі адзначае: «Калі майстар удараў крыжападобна тапаром па бервяне і трымаў у розуме задуманую псоту, то казаў: “Гак! Няхай будзіць так”. І тое, што ён задумаў, то абавязкова збудзецца. Але ж калі хто даведаўся пра такое зладзейства, задуманае цесляром, то павінен раскідаць першы вянок: тады ўсе “клянбёны” прападаюць без усялякага следу і ідуць на цесляра...».

У этнаграфічнай літаратуры ёсць шматлікія тлумачэнні ахвярапрынашэння пры будаўніцтве новага жылля. Так, напрыклад, А. Афанасьёў адзначае, што «дом не інакш можа быць пабудаваны, як на галаву аднаго з тых, хто будзе жыць у ім» і што «ні адзін дом не можа стаяць без аховы яго сцен радавым пенатам» [10, с. 83]. З «радавым пенатам» (па Дж. Фрэзеру, духамі) звязваецца цэлы комплекс народных прымет.

Аднак, па вераваннях сялян, чалавечай смерці пры пабудове жылля можна пазбегнуць. Для гэтага трэба прынесці ў ахвяру якую-небудзь жывёлу. Прычым у розных губернях былі свае асаблівасці. Так, па звестках М.Я. Нікіфароўскага, у Віцебскай губерні лічылі, што цяслар можа заклясці чыё-нібудзь жыццё пры рубцы першага вянца (іл. 4).

На тэрыторыі каля Лепеля, пры закладцы новага дома, адсякалі галаву пеўню, якую і зарывалі ў зямлю ці проста клалі пад кутні камень; пеўня з’ядалі. А.Я. Багдановіч бачыў у гэтым «рэшткі папярэдніх ахвяр дамавіку», як і ў звычайны затыкаць у вуглы і адтуліны дома чалавечыя валасы, а таксама пазногці.

У міфапаэтычных тэкстах жывёла выступае як адзін з варыянтаў міфалагічнага кода, на аснове якога могуць з’яўляцца цэлыя паведамленні. Так, напрыклад, певень быў звязаны з культам продкаў, выступаў як будаўнічая ахвяра замест гаспадара. Як певень, так і конь, надзяляліся апатрапейнай сілай. Яны звязваліся ў народных уяўленнях з агнём і вадой, з’яўляліся сімвалам агню. Прыведзеныя даныя сведчаць аб невыпадковым выбары каня і пеўня ў якасці ахвяры пры будаўніцтве дома.

Замена «жывой ахвяры» прадметамі (поўсць, зерне, грошы) адбываецца ў больш позні час. У семантычным сэнсе яны маюць шырокі спектр значэнняў, выступаюць у сваёй «метанімічнай функцыі»: у пэўнай ступені іх змест вызначае семантыку жылля. Поўсць жывёлы з’яўлялася рытуальным сімвалам, які звязаны з такімі паняццямі, як урадлівасць, багацце, дабрабыт. Зерне – гэта ахвярны матэрыял, які распаўсюджаны не толькі ў славян, але і ў іншых народаў. Яно мае ўстойлівую семантыку «урадлівасць», «багацце». Семантыку папярэдніх двух сімвалаў паўтараюць грошы (манеты). Як паказаў аналіз этнаграфічных крыніц, у Беларусі таксама ў падмурак клалі ладан, свяцоньыя зёлкі ці хвойныя галінкі.

Пасля замацавання двух першых вянцаў гаспадары ставілі стол на месцы будучай покуці, стол накрывалі настольнікам. Сям’я разам з цеслярамі сядала на вянца, яны не размаўлялі некалькі хвілін, потым хрысціліся і прыступалі да застолля. Калі ж гаспадар не пачастуе ці не зробіць пачастунак цесляру, то той закладзе дом на галаву гаспадара ці нават на некалькі галоў.

Першаму вянку дома прыпісвалася глыбокае сімвалічнае значэнне. Першыя вянца зруба дзеляць усю прастору на жылую і нежылую, асвоеную і неасвоеную. Будаўніцтва жылля ўносіла ідэю арганізацыі як унутранай, так і вонкавай прасторы (іл. 5).

Вянецзруба можа служыць класічным узорам «рамкі» як аднаго з найбольш распаўсюджаных сродкаў абмежавання прасторы. Характэрна, што пры ўкладцы першага вянца семантызуецца перш за ўсё ўказанае супрацьпастаўленне: «Калі пры рубцы першага вянца першая шчэпка паляціць унутр чатырохкутніка, то будзе дастатак у хаце, а калі за межы – то ўбытак». Як піша М.Я. Нікіфароўскі, «усе шчэпкі пры рубцы першага вянца неабходна сабраць у сярэдзіну чатырохкутніка, каб усё, што адбываецца, было вядома толькі ў хаце, а не за межамі яе». З гэтага фрагмента тэксту бачна, што тое, што адбывалася ў доме, надзялялася станоўчым сэнсам, па-за межамі – адмоўным.

Нейтралізацыя семантыкі неасвоенага жылля. Апошнім этапам будаўнічага цыклу з’яўляецца асваенне новага дому і пераход у яго. Перш чым перайсці ў новае жыллё, пускалі чорнага пеўня, курыцу альбо чорнага ката і па іх паводзінах меркавалі аб новым доме. У Віцебскай губерні, калі першы раз уваходзілі ў новы («піраходзіны») дом, праз расчыненыя дзверы кідалі клубок нітак, і трымаючыся за нітку, уся сям’я заходзіла па старшынстве ў дом. У некаторых месцах гаспадар уваходзіў па нітцы, а калі астатнія па старшынстве возьмуцца за нітку, ён уцягвае іх у хату. Часам замест

нітак выкарыстоўвалі пояс ці плечыня аборы. Тое, што ўваходзяць у дом па старшынстве, асацыіруецца з уяўленнямі аб смерці: першы, хто ўваходзіць, той першы і выходзіць. З іншага боку, сама прастора жылля атрымоўвае іншае міфалагічнае асэнсаванне.

Пры перасяленні ў новы дом асабліва ўвага надавалася перанясенню «долі» папярэдняга жылля ў новае. У першую чаргу пераносіліся такія культурныя сімвалы, як абразы, гаршчок з вуголлем і хлеб. Звычайна першым ішоў гаспадар, які нёс гаршчок з вуголлем. Ён абыходзіў з ім уздоўж сцен, спыняючыся ў кожным куце, і ставіў гаршчок на прыпечак.

Запаўненне ўнутранай прасторы новага дома – аналаг запаўнення свету рэчамі пасля яго стварэння. Першымі ўносяцца рэчы, якія маюць найвышэйшы культурны статус: хатні агонь, хлеб, соль, дзяжа з цестам, абразы. Большасць з культурных сімвалаў захоўваліся на покуці, якая асвойвалася першай, прычым усе прадметы ў гэтую частку прыносяў сам гаспадар. Пры гэтым пры перасяленні нельга было нічога пераблытаць. Так, на Віцебшчыне лічылася, што жыццё ў новай хаце складзецца ўдала, калі ў дзень пераходзін рэчы і жыўлы размяшчаліся ў тое месца, будынак, якія прызначаліся першапачаткова для іх, а не, напрыклад, свінні – у аўчарню, каровы – у канюшню, сена – у хату і г.д. «Недагляд, – пісаў М.Я. Нікіфароўскі, – вядзе да страты прадметаў. Напрыклад, калі сена будзе пакладзена ў клець, то і сена будзе мала, і хлеба» [7, с. 141].

Вобразам долі, якая пераносілася пры перасяленні ў новую хату, магла служыць і ежа: гаспадыня апошні раз затаплівала печ у старой хаце, варыла кашу, заварочвала гаршчок у чысты ручнік, кланялася ў чатыры бакі і казала: «Гаспадар-бацька, з жаною, з малымі дзецьмі, ідзі ў новы зруб, ідзі ў новую хату да старой скаціны, да старых людзей». Пасля гэтага печка гасілася, а гаршчок з кашай пераносіўся ў новую хату, там запальвалі агонь у новай печцы і даварвалі кашу. Гэты працэс у новай печцы арганічна звязаны з агульнай семантыкай асваення, ператварэння не зусім гатовага ў гатовае, культурнае.

Абавязкова запрашалі дамавіка, пры гэтым гаспадар прыходзіў уначы ў старую хату, кланяўся на ўсе чатыры бакі і запрашаў дамавіка перайсці жыць у новую хату. У новым доме каля печкі альбо на гарышчы яму ставілася частаванне – малако і хлеб. Падрабязныя апісанні дамавіка даюцца ў этнаграфічных працах П. Дземідовіча, М.Я. Нікіфароўскага, А.Я. Багдановіча і інш.

Пераход у новы дом завяршаўся рытуальнай вячэрай на покуці. У аснове такой вячэры былі асноўныя матывы рытуалу: 1) збіранне (членаў сям'і, прадуктаў харчавання, хатняга посуду); 2) прыгатаванне цэлага з асобных кампанентаў (хлеба ці кашы з зерня); 3) раздзел цэлага і размеркаванне паміж удзельнікамі абрада (надзяленне кожнага часткай агульнай долі сям'і, якая перайшла ў новы дом і тым самым змяніла сваю папярэднюю долю) (іл. 6).

Заклучэнне. Такім чынам, адпаведна міфалагічнай мадэлі любое грамадства імкнецца знаходзіцца на тэрыторыі асвоенай і арганізаванай прасторы. На працягу ўсяго працэсу будаўніцтва чалавек асэнсоўваў і пераўтвараў «чужое» ў «сваё», «нечалавечае» ў «чалавечае», адбывалася асвячэнне выдзеленай прасторы. Уводзілася сістэма абмежаванняў пры будаўніцтве жылля. Будаўнічы матэрыял, месца і час падлягалі сімвалічным класіфікацыям. Выкананне ўсіх правілаў будаўніцтва з'яўлялася залогам дабрабыту сям'і ў будучым доме.

ЛІТАРАТУРА

1. Байбурын, А.К. Жилище в обрядах и представлениях восточных славян / А.К. Байбурын. – Л.: Наука, Ленингр. отд-ние, 1983. – 191 с.
2. Лотман, Ю.М. Семиосфера / Ю.М. Лотман. – СПб.: Искусство-СПб, 2001. – 704 с.
3. Топоров, В.Н. Миф. Ритуал. Символ. Образ: исследование в области мифопоэтического: избранное / В.Н. Топоров; [ред. В.П. Руднев]. – М.: Прогресс: Культура, 1995. – 621 с.
4. Никифоровский, Н.Я. Освященные предметы и отношение к ним простонародья Витебской Белоруссии / Н.Я. Никифоровский. – Витебск: Типолитограф. насл. М.Б. Неймана, [1903?]. – 26 с.
5. Богданович, А.Е. Пережитки древнего мирозерцания у белорусов: этногр. очерк / А.Е. Богданович. – Гродно: Губерн. тип., 1895. – III, 186 с.
6. Шейн, П.В. Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края: [в 3 т.] / П.В. Шейн. – СПб.: Тип. Импер. Акад. наук, 1902. – Т. 3: Описание жилища, одежды, пищи, занятий; препровождение времени, игры, верования, обычное право; чародейство, колдовство, знахарство, лечение болезней, средства от напастей, поверья, суеверья, приметы и т.д. – IV, 535 с. – (Сборник Отделения русского языка и словесности Императорской Академии наук; т. 72, № 4).
7. Никифоровский, Н.Я. Простонародные приметы и поверья, северные обряды и обычаи, легендарные сказания о лицах и местах / Н.Я. Никифоровский. – Витебск: Губерн. типо-литогр., 1897. – 307 с.
8. Никифоровский, Н.Я. Очерки простонародного житейства в Витебской Белоруссии и описание предметов обихода: этнографические данные: с географическим видом Витебской губернии и четырьмя чертежами в тексте / Н.Я. Никифоровский. – Витебск: Губерн. тип., 1895. – VIII, 552 с.
9. Рыбаков, Б.А. Язычество древних славян / Б.А. Рыбаков; Рос. акад. наук, Отд-ние истории, Ин-т археологии. – М.: Наука, 1981. – 607 с.
10. Афанасьев, А.Н. Поэтические воззрения славян на природу: опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований, в связи с мифическими сказаниями других родственных народов: [в 3 т.] / А.Н. Афанасьев. – М.: Изд. К. Солдатенкова, 1865–1869. – Т. 2. – 1868. – 800 с.

Паступіў у рэдакцыю 08.04.2022

Іл. 1. Вяночны двор,
в. Дуброўна Віцебскай вобл.

Іл. 2. Цар-дуб, в. Тадуліна,
Лепельскі р-н Віцебскай вобл.

Іл. 3. Дуб-волат, в. Сітцы,
Докшыцкі р-н Віцебскай вобл.

Іл. 4. Пабудова Белгарада.
Мініяцюра з Радзвілаўскага летапісу

Іл. 5. Пабудова Ноўгарада.
Мініяцюра з Радзвілаўскага летапісу

Іл. 6. Покуць. Хата. Косаўскі павет. 1937. Фота Ю. Шыманчыка